UOT 32
https://doi.org/10.30546/ifs.2026.2.47.1259

SİYASİ DAVRANIŞ VƏ SOSİAL-SİYASİ ŞÜURUN FORMALAŞMASINDA PSİXOLOJİ AMİLLƏRİN ROLU

Günel Məlikli
Milli Müdafiə Universitetinin professoru,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**
gunelmaliki@rambler.ru
https://orcid.org/0009-0000-6154-0009

Xülasə. Siyasət özünü dövlətin və cəmiyyətin siyasi həyatında göstərir. Siyasi fəaliyyətin nəticəsi olaraq cəmiyyət həyatında siyasi münasibətlər qərarlaşır və inkişaf edir, cəmiyyətin müxtəlif sferaları arasında siyasi əlaqələr formalaşır. Mifik təsəvvürlər yer üzündə mövcud olan bütün qaydaların ilahi mənşəyə malik olduğunu iddia edirdi. E.ə. I minillikdə sosial və siyasi təsəvvürlərin rasional xarakter alması mifoloji ideyaları tədricən ikinci sıraya keçirdi. Siyasi həyat həmişə mövcud olmayıb və onun yaranma tarixi qədim dövrə, yəni ibtidai icma cəmiyyətinin dağılması və sosial cəhətdən qeyri-yekcins cəmiyyətin yaranması dövrünə təsadüf edir. Sosial-siyasi təlimlərdə sinfi mənafelərlə yanaşı, ümumbəşəri dəyərlər də öz əksini tapır. Sosial-siyasi təlimlər hələ qədim dövrlərdə Babilistanda, Hindistanda, Misirdə, Çində və digər ölkələrdə yaranmışdır. Siyasi proseslər getdikcə daha mürəkkəb xarakter daşıyır, cəmiyyətin idarə olunmasında əhəmiyyətli rol oynamağa başlayır. Siyasətin təhlili əsasında böyük bir kompleks siyasi elmlər formalaşaraq burada yaranan nəzəri və tətbiqi məsələlərin həllinə yardım edir.

Açar sözlər: siyasət, siyasi fəaliyyət, sosial-siyasi təlimlər, siyasətin təhlili, siyasi münasibətlər, sosial prioritetlər

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF POLITICAL BEHAVIOR AND SOCIO-POLITICAL CONSCIOUSNESS

Gunel Malikli

Abstract. Politics is manifested in the political life of the state and society. As a result of political activity political relations are established and developed, within society, shaping interactions between different spheres of social life. Mythological ideas claimed that all laws and governing human life had a divine origin. During the first millennium BC, the rationalization of social and political ideas gradually pushed mythological ideas into the second plan. Political life did not last forever, and its history goes back to the depths of antiquity, to the ruin of primitive society and the emergence of socially heterogeneous society.

Alongside class interests, general human values are reflected in socio-political studies. In ancient times, socio-political teachings were born in Babylonia, India, Egypt, China and other countries. Political processes are complicated and begin to play an important role in governing society. On the basis of political analysis, a broad range of political sciences developed, contributing to the study and resolution of emerging theoretical and practical problems.

Keywords: politics, political activity, socio-political trainings, analysis of politics, political relations, social priorities

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ И СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Гюнель Меликли

Резюме. Политика проявляется в политической жизни государства и общества. В результате политической деятельности устанавливаются и развиваются политические отношения, между различными сферами общественной жизни. Согласно мифическим представлениям все земные правила имеют божественное происхождение. Однако уже в первом тысячелетии до нашей эры рационализация социальных и политических идей постепенно

отодвинула мифологию на второй план. Политическая жизнь возникла не сразу: ее история восходит к глубокой древности - к распаду первобытнообщинного строя и возникновению социально неоднородного общества. Наряду с классовыми интересами в социально-политических учениях находят отражение и общечеловеческие ценности. В древности такие учения зародились в Вавилонии, Индии, Египте, Китае и других странах. По мере усложнения политических процессов они начинают играть все более важную роль в управлении обществом. На основе анализа политики формируется большой комплекс политических наук, помогающий решать возникающие теоретические и практические проблемы в этой сфере.

Ключевые слова: политика, политическая деятельность, социально-политические тренинги, анализ политики, политические отношения, социальные приоритеты

Siyasi psixologiya — siyasət elmi və psixologiyanın qovşağında yaranan, insanların siyasi qərarlarını, liderlik davranışlarını və cəmiyyətdəki ictimai rəyin psixoloji əsaslarını öyrənən elm sahəsidir. Bu sahə seçki davranışları, hakimiyyət qavrayışı, siyasi sosiallaşma və münaqişələrin psixoloji köklərini təhlil edir.

Əsas tədqiqat istiqamətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Siyasi liderlik: Liderlərin şəxsi keyfiyyətləri, qərarların qəbuledilmə prosesindəki psixoloji faktorlar.
- Kütləvi davranış: Vətəndaşların müxtəlif siyasi proseslərə reaksiyaları, səsvermə motivləri və siyasi məlumatları qavrama tərzləri.
- İctimai rəy və təbliğat: İnsanların siyasi baxışlarının necə formalaşması və manipulyasiya üsulları.

“Siyasət” sözü isə qədim yunan sözü olub (polis, politikos), dövlət və vətəndaş arasındakı qarşılıqlı münasibətləri özündə əks etdirir. Siyasət özünü dövlətin və cəmiyyətin siyasi həyatında göstərir. Siyasi fəaliyyətin nəticəsi olaraq cəmiyyət həyatında siyasi münasibətlər qərarlaşır və inkişaf edir, cəmiyyətin müxtəlif sferaları arasında siyasi əlaqələr formalaşır. Politologiya elmi ictimai inkişafın məntiqini daha dərindən öyrənməyə kömək edir, siyasi həyatın, dövlət quruluşunun və beynəlxalq siyasətin əsasları barədə bilgilər verir.

Ümumiyyətlə, politologiyanın fəaliyyət sahəsi genişdir. O, cəmiyyətin formalaşdırılmasında, idarə edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Onun əsas təyinatı insanı siyasi baxımdan mədəni şəxsiyyət etməkdir [4 s.151].

Politologiya elmi-siyasi fəaliyyətlə sıx bağlıdır. Siyasi fəaliyyətdə sosial qruplar öz mənafelərini müdafiə edir, sosial maraqlarını həyata keçirməyə çalışırlar. Siyasi fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən biri də sosial siyasətdir. Qeyd edək ki, cəmiyyətdə mövcud olan siyasi şüurun ictimai həyat hadisələrinə münasibəti sosial-siyasi proseslər haqqında fikirlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Sosial siyasətdən danışarkən ən əvvəl sosial siyasət haqqında ideyaların tarixinə nəzər salmaq lazımdır.

Sosial siyasətin nisbətən gənc olmasına baxmayaraq (sosial nəzəriyyənin bir bölməsi kimi, eləcə də sosial üstünlük kimi - dövlətin daxili siyasəti), onun konseptual əsasları yüz illər boyunca qoyulmuşdur [5 s.122].

Erkən dövrlədə insanların siyasi baxışları bütövlükdə nisbi-müstəqil bilik sahəsinə çevrilməmişdi və mifoloji dünyagörüşün tərkib hissəsi kimi çıxış edirdi. Mifik təsəvvürlər yer üzündə mövcud olan bütün qaydaların ilahi mənşəyə malik olduğunu iddia edirdi. E.ə. I minillikdə sosial və siyasi təsəvvürlərin rasional xarakter alması mifoloji ideyaları tədricən ikinci sıraya keçirdi. Siyasi həyat həmişə mövcud olmamışdır; onun yaranma tarixi qədim dövrə, yəni ibtidai icma cəmiyyətinin dağılması və sosial cəhətdən qeyri-yekcins cəmiyyətin yaranması dövrünə təsadüf edir. Sosial-siyasi təlimlərdə sinfi mənafelərlə yanaşı, ümumbəşəri dəyərlər də öz əksini tapır.

Qədim dövrdə sosial-siyasi təlimlər Babilistanda, Hindistanda, Misirdə, Çində və digər ölkələrdə yaranmışdır.

E.ə. IV-III minilliklərdə Misirdə siyasi hadisələr Allahın iradəsinin təzahürü kimi təsəvvür olunurdu. Burada ilk quldarlıq dövlətləri yaranmış, siyasi idealogiyalarda, ictimai-siyasi sahədə müxtəlif təbəqələrin qeyri-bərabərliyi hökm sürmüşdür. Babilistanda quldarlıq cəmiyyəti inkişaf etmiş, siyasi idealogiya dini təsəvvürlərə yönəlmişdi.

Hindistanda sosial-siyasi ideyalar buddizm və brahmanizm ideologiyasından qaynaqlanırdı. Brahmanizmin sosial-siyasi ideyaları isə e.ə. II əsrdə “Manu qanunlar”ında öz əksini tapmışdır.

Brahmanizmdə varnaların Allah tərəfindən göndərilmiş qaydaları özünə təlqin etmələri bu ideologiyanın əsasını təşkil edirdi.

“Manu qanunu”nda isə Varnanın yüksək təbəqəsinin nüfuzunun saxlanılması üçün mövcud dövlət quruluşunun qorunması vacib şərt kimi qeyd edilirdi.

Banisi şahzadə Qautama olan buddizm cərəyanı e.ə. V-IV əsrlərdə yaranmışdır. Buddizm cərəyanın başlıca qayəsi insanın azad bir varlıq olması idi.

Platon ictimai bərabərsizlik tərəfdarı idi. Qədim yunan sosial-siyasi fikrinin daha bir nümayəndəsi Aristotel (e.ə.384-322) sosial hadisələri təbiətin qanunauyğunluqları nəticəsində yaranan hal kimi nəzərdən keçirirdi.

Aristotelin təliminə görə, cəmiyyətdəki qeyri-bərabərliyi şərtləndirən başlıca səbəb quldarlığın meydana gəlməsidir. Onun sosial-siyasi fikirləri “Siyasət” adlı kitabında şərh olunmuşdur. Aristotelin sosial konsepsiyası imtiyazlı təbəqələrin mənafelərini müdafiə edir, varlıların hakimiyyətinə haqq qazandırırdı.

Qədim Romanın sosial-siyasi təlimləri ilə antik Yunanıstanın təlimləri arasında oxşarlıqlar yetərincə idi. Romalıların dünyagörüşündə orijinallıq onların yetkin quldarlıq cəmiyyətinin münasibət-lərinə dair fikirlər irəli sürmələri ilə şərtlənirdi.Mövcud ədəbiyyatda adətən Seneka, Mark Avreli, filosof Lukretsi Kar, aristokratiyanın ideoloqu M.Siseron yunan stoiklərinin Romadakı ardıcılları kimi göstərilir.

Siseron bütün adamların təbiətən bərabər olduqlarını və təhsil alan hər bir şəxsin yüksək səviyyəyə qalxmasının vacibliyini bildirirdi. Onun fikrincə, sosial fərqlər təbiətdən deyil, cəmiyyətdə qərarlaşan münasibətlərdən formalaşır.

Digər Roma mütəfəkkiri Epiktet var-dövlətin əleyhinə çıxaraq, onları “şər qüvvə” adlandırmışdı.

Qədim Yunan filosofu Epikür isə (e.ə. 341-270) ictimai hadisələrə relyativist (şərti) münasibət bəsləyirdi. Onun fikrincə, müxtəlif dövlətlərin qanunlarında təcəssüm olunan ədalət nisbi və şərti xarakter daşıyır, mütləq mənada birdəfəlik qərarlaşan ədalət mövcud deyildir.

Epikürün nəzəriyyəsini Yunanıstanda stoiklər, xüsusən də Zenon (e.ə. 336-264) tənqid edirdi. Onların fikrinə görə, insanlar özlərini vahid dövlətin nümayəndələri hesab etməli və ictimai fəaliyyəti inkar etməməlidirlər. Onlar fərdlərlə müqayisədə dövlətin mənafeyini daha üstün tuturdular. Bununla da quldarlıq cəmiyyətinin ali aristokratik təbəqələrinin mənafeyini əks etdirirdilər.

Yunanıstanın qədim dövrünün axırıncı mütəfəkkiri Polibiyə (e.ə. 200-120) görə, dövlətin qarışıq forması insanların mənafeyi baxımından daha səmərəlidir və bunun üçün monarxiya, aristokratiya və demokratiyanın başlanğıc prinsiplərinin əlaqələndirilməsi vacibdir.

Qədim Roma imperiyasının süqutu (e.ə. 476) orta əsrlər tarixinin əsasını qoydu. Orta əsrlərdə Avropanın fəlsəfi və sosial-siyasi fikrində sxolastika (“məktəb” deməkdir) hakim mövqe tuturdu. Onlar xristian dini təlimini əsaslandırmağa çalışırdılar.

Bu təlimin nümayəndələrindən Rocer Bekon (1214-1292) və Akvinalı Foma (1226-1274) xüsusilə tanınırdılar. Onlar insanların bütün problemlərinin həll edilməsi üçün hər bir bəşər övladının vahid xristian bayrağı altında birləşməsini vacib hesab edirdilər.

Ərəb mütəfəkkiri İbn Xaldun (1332-1406) göstərirdi ki, bəşər cəmiyyətinin inkişafı və bütün sosial hadisələr insanların iradəsindən asılı olmayan, istehsal üsulu ilə şərtlənən sərt qanunlara tabedir.Orta əsrlərdə Qərbi Avropa və Ərəb Şərqi ölkələri ilə yanaşı, Azərbaycanın şair və filosoflarının, mütəfəkkirlərinin də sosial-siyasi fikrin təkmilləşməsi istiqamətində böyük xidmətləri olmuşdur. N.Tusi (1201-1274) düzgün siyasətin xalqın xeyrinə, mürtəce siyasətin isə faciələrə səbəb olmasına diqqəti cəlb edirdi.Nizami Gəncəvi (1141-1209) sosial-siyasi fikirlərində humanizmi müdafiə etmiş, öz əsərlərində bu prinsipləri əks etdirmişdir.

Bəhmənyar da sosial-siyasi görüşlərində haqsızlığa, insanların yoxsul həyat tərzinə qarşı çıxır, bu problemlərin aradan qaldırılmasını istəyirdi.

M.Şəbüstəri belə hesab edirdi ki, cəmiyyətin tərəqqisinin başlıca şərti ədalətli qayda - qanunların mövcudluğudur.

Sonralar sosial-siyasi problematika T.Morun və T.Kampanellanın məşhur sosial utopiyalarında müzakirə edilmişdir. İctimai saziş nəzəriyyələrinə həsr olunmuş elmi əsərlərdə sosial siyasətə dair məsələlər dövlətin daxili siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri kimi nəzərdən keçirilir [5, s.123].

XVI-XVII əsrlərdə Avropa həyatında böyük sosial-siyasi dəyişikliklər baş verirdi. Utopik sosialistlər T.Mor (1478-1535) və T.Kampanella (1568-1639) dövlətçiliyin inkişafını, cəmiyyətdə ideal sosial-siyasi şəraitin qərarlaşmasını xüsusi mülkiyyətin ləğv edilməsində görürdülər.

Fransız nəzəriyyəçisi Jan Boden (1530-1596) xüsusi mülkiyyəti, ailə münasibətlərini və bəzi şəxsi hüquqları ilahi sferaya və təbii hüquqlara aid edirdi.

İngilis filosofu T.Hobbsun (1588-1679) fikrincə, xalqın rifahı naminə hakimiyyətdə olan şəxs qanunların qəbul edilməsində, vergi yığılmasında qeyri-məhdud hüquqlara malik olmalıdır.

Siyasi proseslər getdikcə daha mürəkkəb xarakter daşıyır, cəmiyyətin idarə olunmasında əhəmiyyətli rol oynamağa başlayır. Siyasətin təhlili əsasında böyük bir kompleks siyasi elmlər formalaşaraq burada yaranan nəzəri və tətbiqi məsələlərin həllinə yardım edir.

XVIII əsrin fransız filosoflarından olan Ş.Monteskye, M.Volter, D.Didro, R.Holbax, J.Lametri, J.J.Russo və digərləri hakimiyyət bölgüsünə dair mühüm sosial ideyaları, ictimai sazişdən yaranan dövlət barədə, insanın təbii hüquqları kimi mülkiyyət azadlığı və təhlükəsizlik hüququ barədə, söz, fikir və vicdan azadlığı barədə və xalqların qeyri-məhdud suvereniteti barədə fikirləri inkişaf etdirmişlər [3, s.53].

Alman klassik fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi Hegel (1770-1831) “vətəndaş cəmiyyəti” və dövlət anlayışlarını fərqləndirərək, vətəndaş cəmiyyətini dövlətdən asılı olmayan, xüsusi tələbatların və mənafelərin reallaşması sferası kimi səciyyələndirmişdir.

Onun fikrincə, vətəndaş cəmiyyəti mövcud tələbatların və mənafelərin subyektlərinin xüsusi mülkiyyət və insanların ümumi formal birliyi əsasında həyata keçirilən qarşılıqlı fəaliyyəti kimi çıxış edir.

XIX əsrin I yarısına aid olan spesifik şəraitdə liberalizm ideyaları ön sıraya çıxdı. Liberalizm “vətəndaş azadlığı”nı xüsusi təşəbbüskarlıq azadlığı, sahibkarlıq, müqavilə, söz, vicdan, mətbuat və s. azadlığı kimi başa düşürdü. Bu konsepsiyaya görə, dövlət şəxsiyyətin “vətəndaş azadlığı”na əsaslanan təhlükəsizliyini, xüsusi mülkiyyətinin qorunmasını təmin etməlidir.

XIX əsrin I yarısından sosialist (kollektivçi, kommunist) nəzəriyyələr İngiltərədə, xüsusilə Fransada geniş yayılmağa başladı. Onların fikrincə, sənaye çevrilişi yeni cəmiyyətin yaranmasına səbəb olmuşdur və bu şəraitdə insanların rifahını yüksəldəcək, işsizliyi aradan qaldıracaq ən uğurlu cəmiyyət kommuna tipli cəmiyyət ola bilər (S.Simon, Ş.Furye, P.Leri və s.).

Sosialist ideologiyasının əsas istiqamətləri XX əsrin başlanğıcında inkişaf etməyə başlamışdır. XIX əsrin ikinci yarısında sosialist partiyaların fəaliyyəti nəticəsində marksizm ideologiyası artıq bir doktrina kimi yayılmağa başladı.

Bu dövr ərzində sosial siyasətin müxtəlif modelləri formalaşmağa başladı. Bunlardan biri də kommunist modelidir. Sosial siyasətin bu modelindən marksizm ideologiyasının hakim olduğu sosialist ölkələrdə istifadə edirlər.

Bu dövrdə sosial-demokrat nəzəriyyəçilər (F.Lassal) belə hesab edirdilər ki, sosial məsələlər inqilabın deyil, elmin, istehsalın köməyilə həll edilməlidir. Həmin dövrün anarxistləri isə dövlət hakimiyyətini inkar edir, onun ictimai özünüidarə ilə əvəz olunmasını istəyirdilər.

XIX əsrdə Azərbaycanda sosial-siyasi fikrin inkişafında A.A.Bakıxanovun, M.Ş.Vazehin, M.F.Axundovun, H.B.Zərdabinin və digərlərinin xüsusi rolu olmuşdur.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlləri artıq sosial-siyasi fikir tarixində yeni meyillər yaranmağa başladı. Bu dövrdə sosialist, sosial-demokrat və bolşevizm ideologiyası üstün yer tuturdu.

Həmin dövrdə Azərbaycanda da sosial-siyasi və ədəbi fikir yeni mərhələyə qədəm qoymuşdu. Həmin dövrün sosial-siyasi fikrinin görkəmli nümayəndələri M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, M.Ə.Rəsulzadə və başqaları idilər. Onların sosial siyasi baxışlarında sosial ədalət və bərabərlik ideyaları əsas yer tuturdu.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlləri sosial-demokratik ideyalar daha geniş yayılmağa başlamışdı. 1899-cu ildə alman sosial-demokratlarının görkəmli nümayəndəsi Eduard Bernşteynin nəşr etdirdiyi “Sosializmin zəmini və sosial-demokratiyanın vəzifələri” adlı kitabı da bu ideyalardan bəhs edirdi.

Qədim tarixə malik Azərbaycanda ibtidai icma quruluşu dövründə qocaların və əmək qabiliyyətsiz şəxslərin saxlanılması, adətlərə görə, qəbilənin əmək qabiliyyətli şəxsləri tərəfindən həyata keçirilirdi, quldarlıq cəmiyyətində isə qulların qocalığa və əmək qabiliyyətini itirməyə görə hər hansı təminat forması olmamışdır.

Müxtəlif mənbələrdə quldarlıq dövründə Qədim Yunanıstanda hərbi xidmət keçmiş veteranlar üçün pensiyaların verilməsi və Qədim Romada xidməti torpaq payının verilməsi ilə mükafatlandırılması göstərilir [6, s.482].

Feodalizm dövründə müsəlman dünyasının bir hissəsi olan Azərbaycanda bütün ictimai münasibətlər əsasən şəriət qanunları ilə tənzimlənirdi. Feodalizm dövründə sosial təminatın növləri əmək qabiliyyəti olmayan şəxslər üçün sosial cəhətdən təminat xarakteri deyil, ancaq mükafat xarakteri daşıyırdı.

Qeyd edək ki, bu anlayış hazırkı mənanı alana kimi uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Hər bir tarixi mərhələdə dövlət öz funksiyasını müəyyən istiqamətlərə doğru dəyişdirmiş və fəaliyyət sahəsini genişləndirmişdir. Bəzi hallarda sosial siyasət anlayışını sosial sabitlik anlayışı ilə əlaqəli olaraq işlədirlər. Bu anlayışları müqayisə etmək üçün onların tarixinə qısa nəzər salaq.

Yeni yaranan sosial düşüncələrdə radikal tərəfi təmsil edən K.Marks və F.Engels “sosialist ideologiyası”nı irəli sürərək fəhlə sinfinin müdafiəsini həyata keçirmək üçün kapitalizm sistemini kəskin tənqid edirdi.

V.S.Andreyev, K.S.Batıgin və b. sosial təminat anlayışına tibbi yardımı, müalicəni, sanatoriya – kurort müalicəsi ilə təminatı və s. aid edirlər. İ.V.Quşşin sosial təminat anlayışına ancaq pensiyanı və sosial xidməti aid edir.

Dövlət öz vətəndaşlarının sosial təminatlarını konstitusiyaya və digər qanunvericilik aktlarına əsaslanaraq təmin edir, bütövlükdə vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edir.

Cəmiyyət üzvlərinin sosial rifah vəziyyətinin yaxşılaşması sahəsində sosial siyasətin həyata keçirilməsi insanların bütövlükdə sosial vəziyyətinin yüksəldilməsinə, cəmiyyətdə sosial sabitliyin, icitmai rifahın, sosial ədalətin möhkəmlənməsinə gətirib çıxarır.

Cəmiyyətin sosial sferası dedikdə müxtəlif sosial, mədəni, etnik və s. qruplar arasında formalaşan sosial əlaqələr sistemi başa düşülür. Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun xarakterinə uyğun sosial sfera yaranır.

Belə ki, ictimai sistem dəyişdikcə sosial sfera da dəyişir, yəni cəmiyyətin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq inkişaf edir. Cəmiyyətin müxtəlif sferaları içərisində sosial sfera özünəməxsusluğu ilə fərqlənir və bu fərqlilik insanların burada sosial fəaliyyətinin olmasında özünü göstərir. Sosial sferada insan fərd kimi deyil, sosial birlik kimi iştirak edir və fəaliyyət göstərir.

Sosioloji baxımdan bəzilərinin həyatı və sosial təbəqədə mövcud olan mövqeyi mütəmadi dəyişə bilər və bu dəyişikliyi öncədən görmək mümkün ola bilər. Lakin bəzilərinin həyatı tənzimlənmiş və sabit şəkildə görünə bilər [2, s.21].

Bütün müasir cəmiyyətlərdə olduğu kimi ölkəmizdə də vətəndaşların sosial prioritetləri vacib məsələlərdəndir. Bu prioritetlərin həlli sosial siyasətin mühüm istiqaməti olub, onun ən ümdə vəzifələrindən birini təşkil edir. Vətəndaşların sosial prioritetləri ilk növbədə əhalinin həyat şəraitinin yüksəldilməsi, bu istiqamətdə nəzərdə tutulan bütün tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Sosial prioritetlər sırasına ilk növbədə təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və digər xidmətlər, maddi təminatlar, sosial yardımlar, müavinətlər, təqaüdlər və s. daxildir. Qeyd edilən sahələrin inkişafına vəsaitlər ayrılır, təhsil və mədəniyyət obyektləri, səhiyyə ocaqları inşa edilir, müasir avadanlıqlarla təchiz edilir, bir sözlə, bu istiqamətdə ölkədə genişmiqyaslı və davamlı tədbirlər həyata keçirilir.

Bir sıra Avropa ölkələrinin alimləri belə hesab edirlər ki, SSRİ-də və Şərqi Avropa ölkələrində inzibati komanda idarəçiliyi sisteminin iflasa uğramasının əsas səbəbi dövlətin sosial problemlərin həllinə külli miqdarda vəsait ayırması və bu vəsaitin çox az səmərə verərək iqtisadiyyatı zəiflətməsidir. İnkişaf etmiş ölkələrdə isə qeyd edilən sahəyə çoxlu vəsaitin ayrılması sosial sahələrdə çalışan işçilərin sayının süni artımına və bu sahədə qeyri-məhsuldarlığa səbəb olar ki, bu da büdcə defisitinin artması ilə nəticələnər.

Sosial sahədə aparılan elmi tədqiqatlarda Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin sosial siyasətindən də geniş bəhs edilir. Qeyd edək ki, hələ XX əsrin 70-80-ci illərində Cənub-Şərqi Asiya dövlətləri özünəməxsus aktiv sosial siyasət xətti yeritmişlər. Dövr dəyişdikcə isə bu sosial siyasət proqramı dəyişdirilərək başqa istiqamətə yönəldi. İnsan amilinin rolu ön plana çıxdı və bu ölkələrdə sosial vəziyyət daha da inkişaf edərək vətəndaşların yüksək həyat səviyyəsinə və rifah halına nail olundu.

Ötən əsrin 60-cı illərində dünyanın bir sıra alimləri inkişaf etmiş ölkələrin sənayedə inkişaf etmiş ölkələr sırasına keçmələri ilə əlaqəda olaraq müxtəlif fikirlər səsləndirmişlər. Onlar qeyd edirdilər ki, iqtisadi inkişafın sənaye və informasiya mərhələsində həlledici mənbə artıq maddi deyil, insan

faktorudur. Elmi biliklərindən, təhsil səviyyəsindən asılı olaraq insanın vəziyyətə sürətlə adaptasiya olmaq bacarığı, şəxsi cavabdehliyi və şüurluluğu təkcə müasir istehsalın təhlükəsizliyindən deyil, həmçinin onun sonradan təkmilləşdirilməsi imkanlarından da asılı olur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Babaoğlu H. Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər (dərslik), Bakı, “ÇinarÇap”, 2010, s.87.
2. Cox Harold .G. Later lıfe: the realities of aging 1995
3. Бабосов Е. М.Общая социология: Учеб. пособие для студентов вузов./ «ТетраСистемс», 2004, с.53.
4. Куликов Л. М. Основы социологии и политологии: Учеб. пособие. М.: Финансы и статистика, 2005, с.151.
5. Смирнов С. Н., Сидорина Т. Ю. Социальная политика. Москва, Издательский дом ГУ ВЩЭ, 2004, с.122.
6. Социальная политика: Учебник/ Под общей редакцией Волгина Н. А., М.: издательство РАГС, 2003, с.482.
7. Харчева В. Х. 20 основы социологии. Учебник для студентов средних специальных учебных заведений. М.: Логос, 2000, с.15.

Rəyçi: f.f.d., dos. Həbib Hüseynov